

Studia Biblica Slovaca

2/2013

5

Ročník 5

2013

Číslo 2

Studia Biblica Slovaca

Offprint

Studia Biblica Slovaca je časopis zameraný na skúmanie Svätého písma Starého a Nového zákona predovšetkým zo stránky filologickej, historickej, exegetickej a teologickej.

Ročník V (2013), číslo 2

Vydáva Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, IČO 0039786510.

Šéfredaktor: Blažej ŠTRBA (Badín)

Redakčná rada: Jaroslav BROŽ (Praha, CZ) – Peter DUBOVSKÝ SJ (Roma, I) – Pavol FARKAŠ (Nitra) – Juraj FENÍK (Košice) – Sr. Júlia Daniela ISKROVÁ OP (Ružomberok) – Róbert JÁGER (Prešov) – Jozef JANČOVIČ (Bratislava) – Róbert LAPKO (Košice) – Libor MAREK (Roma, I) – Milan SOVA (Bratislava) – Peter ŠOLTĚS (Oestrich-Winkel, D) – Jozef TIŇO (Bratislava) – František TRSTENSKÝ (Spišské Podhradie) – Pavel VILHAN (Badín) – Sr. Gabriela Ivana VLKOVÁ OP (Olomouc, CZ)

Za lektorovanie všetkých článkov zodpovedá redakčná rada.

Výkonný redaktor: Martina Korytiaková

Jazyková úprava: Elena Slaná

Obálka: Michal Martinka

Na príprave publikácie sa podieľali aj Róbert Horka, Branislav Kľuska, Miloš Lichner SJ, Mária Mihulcová a Július Pavelčík.

Príspevky v slovenčine alebo češtine, alebo knihy na recenziu prosíme adresovať na jednu z adries:

Redakcia *Studia Biblica Slovaca*, Banská 28, 976 32 Badín (Slovakia), tel.: (00421) 048/418 26 02, redakcia@biblica.sk, www.biblica.sk,

František Trstenský, Teologický inštitút, Spišská Kapitula 6, 053 04 Spišské Podhradie (Slovakia), tel.: (00421) 053/419 41 80, f.trstensky@gmail.com.

Príspevky sa požadujú v elektronickej podobe (najlepšie pripojeným dokumentom e-mailu), podľa možnosti v textovom editore Microsoft Word (formát A4, typ písma Times New Roman, riadkovanie 1,5). Ak sú používané iné fonty písma pre hebrejštinu a gréčtinu ako v programe BibleWorks, tak upresniť aké, prípadne preposlať používaný font spolu s príspevkom. Príspevok typu štúdia, poz-námka alebo reflexia musí byť doplnený zhrnutím nie dlhším ako 150 slov a jeho anglickou verzou, anglickým názvom príspevku, max. piatimi kľúčovými slovami v slovenčine a angličtine, zoznamom bibliografie podľa bibliografického štýlu a kontaktom na autora príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú. Redakcia si vyhradzuje právo upraviť titulok a vykonať potrebnú jazykovú a štylistickú úpravu prijatých príspevkov. Viac na www.biblica.sk.

Objednávky môžete posielat' na mailovú adresu vydavateľa (kniznica@frcth.uniba.sk), redakcie (redakcia@biblica.sk) alebo knižnice Kňazského seminára sv. Františka Xaverského v Badíne (kniznica@xaver.sk).

Bankové konto: 4016292755/7500, IBAN: SK19 7500 0000 0040 1629 2755

Články časopisu sú abstrahované v troch svetových periodikách: *Old Testament Abstracts* ISSN 0364-8591, *New Testament Abstracts* ISSN 0028-6877 a *Elenchus of Biblica*.

Studia Biblica Slovaca

Printed in Slovakia. Vychádza dvakrát do roka.

Cena: 6 €

ISSN 1338-0141

EV 3744/09

Postava Dávida kajúcnika vo vybraných patristických komentároch k Ž 51(50)

Marcela ANDOKOVÁ

Úvod

Patristické komentáre či kázne cirkevných otcov venované žalmom predstavujú zväčša viacvrstevnú reč. V prvom rade nás v tomto príspevku zaujíma, ako títo autori vykladajú samotný biblický text, konkrétne Žalm 51(50)¹, ktorý patrí ku kajúcim žalmom a ktorý bol v patristickom období hojne komentovaný, o čom svedčia mnohé komentáre či homílie, ktoré sa k tomuto žalmu zachovali až dodnes². Následne sa sústredíme na to, ako otcovia adaptujú tento žalm pre potreby svojej kresťanskej komunity. Ich biblické komentáre totiž nezriedka vznikali na pozadí rôznych kontroverzií, ktorých boli svedkami a ktoré im často pomáhali hlbšie preniknúť do podstaty biblického textu. Dokladom toho sú tiež Augustínove slová z *De doctrina christiana*, kde autor nazýva vykladača Písma „obrancom pravej viery a pokoriteľom bludu“³. Z toho možno usúdiť, že aj výklady žalmov boli priestorom na konfrontáciu s vtedajšími bludmi⁴.

V tomto príspevku sa bližšie pozrieme na to, ako sa problematika hriechnosti a následného pokánia, predstavená na pozadí biblického rozprávania

¹ Keďže kresťanskí autori prvých storočí citovali žalmy zväčša podľa gréckeho textu LXX, pridržiava sa tohto číslovania aj táto štúdia.

² Okrem Ambróza a Augustína sa komentovaniu tohto žalmu v patristickom období venovali aj iní autori. Z latinsky píšucich otcov spomeňme aspoň Hieronyma, *Commentarioli in Psalmos 50* (CChr.SL 72, 177-245) a Cassiodora, *Expositio Psalmorum 50* (CChr.SL 97, 452-471); z gréckych autorov netreba opomenúť Origena a Didyma z Alexandrie (pozri pozn. 21) či Theodora z Mopsuestie, *Commentary on Psalms*, 666-683; Eusebia z Cezarey, *Commentaria in Psalmos 50* (PG 23, 438-442) a ďalších.

³ AUGUSTINUS, *De doctrina christiana* IV,4,6 (CChr.SL 32, 119): „defensor rectae fidei ac debellator erroris“, prekl. 128.

⁴ Porov. FIEDROWICZ, *Psalmus*, 32.

o kráľovi Dávidovi⁵, premieta v dielach niektorých významných cirkevných otcov, najmä v Ambrózovom diele *Apologia David* a v Augustínovej exegetickej homílii *Enarratio in Psalmum 50*. Táto téma sa stala pre otcov živnou pôdou zvlášť v kontroverzii s pelagiánmi, ktorí popierali dôležitosť Božej milosti, predchádzajúcej akúkoľvek ľudskú iniciatívu. V Augustínových spisoch sa však táto téma objavuje už v jeho polemike s donatistami, pre ktorých bola bezhriešnosť „takmer dosiahnuteľným ideálom“. Na základe porovnania textov oboch autorov sa pokúsime osvetliť, ako exegéza biblického textu zapadá do dobového kontextu a do akej miery je odrazom vtedajšej cirkevno-politickej či spoločenskej situácie, v ktorej tieto diela vznikli a ktorá im vtisla svojskú pečať. Navyše, týmto textom nebola v našom odbornom prostredí doposiaľ venovaná dostatočná pozornosť, preto ponúkame aspoň niekoľko zaujímavých bodov do ďalšej diskusie.

Ambrózov komentár k Ž 50

Ambrózovo dielo *Apologia David*⁶ predstavuje z väčšej časti komentár k Žalmu 50 a vo svojej vonkajšej podobe sa javí ako obhajoba, v ktorej sa Ambróz snaží ospravedlniť dvojitý zločin cudzoložstva a vraždy, ktorého sa dopustil kráľ Dávid, keď sa nechal zviest' krásou Uriášovej manželky Betsabe⁷. Táto obhajoba pozostáva z dvoch častí: v prvej obhajuje Dávida samotný Ambróz tým, že zdôrazňuje to, čo ospravedlňuje jeho hriech (*iustificat et excusat*; § 1-40). Tieto paragrafy zároveň predstavujú akýsi prológ k samotnému komentáru k Ž 50, ktorý sa nachádza v druhej časti diela (§ 41-85), ktorú autor prezentuje ako vlastnú Dávidovu obhajobu.

Keďže Ambróz bol politikom a diplomatom, zbehlým v rečníckom umení, zodpovedajú obe obhajoby, tak Ambrózova ako aj Dávidova, nárokom klasickej rétoriky. V Dávidovom prípade nie je totiž možné poprieť realitu skutkov či ich trestný charakter, keďže sa skutočne dopustil cudzoložstva s Betsabe i vraždy Uriáša. Jeho obhajca sa teda nachádza v zvlášť ťažkej situá-

⁵ Pozri bližšie 2 Sam 11–12.

⁶ Toto dielo vyšlo v kritickej edícii CSEL: AMBROSIUS, *Apologia David altera* (CSEL 32.2, 359-408). Text tejto edície v mierne opravenej podobe preberá tiež novšie bilingválne latinsko-francúzske vydanie AMBROSIUS, *Apologie de David* (SC 239, 69-190), ktoré pri citovaní latinského textu *Apologia David* používam aj v tejto štúdií.

⁷ K tomu treba pripočítať ešte hriech, ktorého sa Dávid dopustil, keď postupoval proti Božej vôli pri sčítaní svojho ľudu. Pozri 1 Krn 21,1–22,1; 2 Sam 24,1–25.

cii (*qualitas assumptiva*)⁸, v ktorej musí hľadať vhodné argumenty pre obhajobu svojho klienta mimo samotného sporného skutku, pretože jeho vinu nemožno v nijakom prípade poprieť. Úpenlivo musí žiadať sudcov o odpustenie (*deprecatio*). Zároveň sa snaží o zminimalizovanie zodpovednosti vinníka, či už tak, že pripomína nevedomosť, náhodu alebo nevyhnutnosť (*purgatio*). *Deprecatio* a *purgatio* predstavujú dve formy *concessio*, t. j. uznanie si vlastnej viny s cieľom dosiahnuť odpustenie, čo predstavuje jediný možný postoj v takejto situácii⁹. Dávid sa podľa slov Ambróza dopustil iba jedného previnenia, kým na druhej strane vykonal veľké množstvo dobrých skutkov¹⁰. Navyše sa zo svojho výnimočného pádu dostatočne kajaľ¹¹ a celý zvyšok jeho života ukazuje, že išlo len o chvíľkové poblúdenie¹². Okrem toho ho pri tomto hriechu nemotivovala ani nenávisť, ani krutosť¹³ a pri uplatňovaní svojej moci sa vždy javil ako milosrdný vládca náchylný na zhovievavosť¹⁴. K tomu sa pripája tiež vonkajšia nevyhnutnosť: Dávidov hriech sa musel stať v prvom rade kvôli ľudskej krehkosti¹⁵, ale predovšetkým z vôle Boha, ktorý chcel ľuďom ukázať, že dokonalosť svätých je napodobiteľná a že úplne závisí od Božej milosti¹⁶. Z toho vyplýva, že Dávidov hriech mal svoje nevyhnutné miesto v Božej ekonómii spásy a predstavuje v nej akúsi zvláštnu figúru¹⁷. V každom prípade však netreba strácať zo zreteľa, že Apológia nie je rétorickým cvičením, ale v nej ide v prvom rade o exegézu samotného žalmu.

Z formálneho hľadiska nepredstavuje *Apologia David* iba knižný komentár¹⁸. Pôvodne išlo zrejme o homíliu, ktorá bola pravdepodobne prednesená pred veriacim zhromaždením, o čom svedčia tiež slová z § 20, kde sa

⁸ Porov. LAUSBERG, *Handbuch*, § 177, 98 n.

⁹ „concessio, purgatio et deprecatio“; porov. CICERO, *De inventione* I,11,15, 13-14; „deprecatio“: II,34,104, 122; „purgatio“: II,31,94, 118.

¹⁰ Porov. AMBROSIUS, *Apologia David* 1,4; 2,6; 6,26 (SC 239, 74, 76-78, 106).

¹¹ Porov. AMBROSIUS, *Apologia David* 2,5.6; 6,25 (SC 239, 74-79, 104-106).

¹² Porov. AMBROSIUS, *Apologia David* 1,4; 7,40 (SC 239, 74, 122).

¹³ Porov. AMBROSIUS, *Apologia David* 7,36.40 (SC 239, 116, 122).

¹⁴ Porov. AMBROSIUS, *Apologia David* 6,29-7,38 (SC 239, 110-120).

¹⁵ Porov. AMBROSIUS, *Apologia David* 4,16-19 (SC 239, 92-96).

¹⁶ Porov. AMBROSIUS, *Apologia David* 1,2-3,9 (SC 239, 70-82).

¹⁷ Porov. AMBROSIUS, *Apologia David* 3,10-14; 5,20-23 (SC 239, 84-90, 96-100).

¹⁸ Počnúc Origenom sa v patristickej literatúre stretávame s rozdielom medzi exegetickou homíliou a vedeckým komentárom k Svätému písmu.

autor odvoláva na liturgické čítanie toho dňa¹⁹. Vzhľadom na celkovú štruktúru diela sa zdá, že táto kázeň bola neskôr prepísaná a pripravená na publikovanie²⁰. Čo sa týka samotného obsahu, analýzy ukazujú, že dielo vychádza z väčšej časti z exegetických komentárov k tomuto žalmu od Origena a Didyma z Alexandrie, ktoré sa nám zachovali vo fragmentárnej podobe v katénach k Žaltáru²¹. Didymus mal zrejme vo zvyku umiestniť na začiatku každého komentára k žalmu prológ²², ktorý sa týkal všeobecnej témy žalmu. V tomto prípade sa jeho prológ zaoberá sčasti všeobecným problémom hriechov svätých, sčasti vzťahom medzi číselným a časovým poradím žalmov. Ako to ukazujú textové paralely, predstavujú najmä § 3-8 a § 41-42 Apológie v podstate latinskú parafrázu gréckeho textu z Didymovho prológu komentára²³. Pokiaľ ide o § 44-85, čiže prakticky o celú druhú časť Apológie, ktorá komentuje verš po verši Žalm 50, tiež sa inšpiruje exegézou oboch gréckych autorov, často v doslovnom preklade. Čo sa týka úvah ohľadom diskordancie medzi chronologickým a číselným poradím žalmov, Ambróz ich zaradil na začiatok svojho vlastného komentára k Ž 50²⁴. Podľa neho tento žalm napísal samotný Dávid, keď premýšľal nad udalosťami, ktoré sa uvádzajú v Ž 50,2. Preto ho Ambróz vyzýva²⁵, aby sám predniesol svoju obhajobu. V tejto súvislosti je pre nás zvlášť zaujímavý práve § 42, kde Ambróz, verný gréckej predlohe, vysvetľuje dôvody, prečo udalosti, ktoré Dávid vyrozprával v tomto žalme, nasledujú

¹⁹ „... ako sme dnes čítali“; AMBROSIUS, *Apologia David* 5,20 (SC 239, 96): „ut hodie lectum est“. Hlbšia analýza textu ukazuje, že prvky jednoduchej prednesenej homílie nesú predovšetkým § 20-23 diela. K téme pozri bližšie úvod k *Apologia David* (SC 239, 12).

²⁰ Na rozdiel od Augustína, Ambróz svoje kázne redakčne upravoval tak, aby po formálnej stránke odpovedali nárokom klasickej prózy.

²¹ Grécky text komentárov k Žalmu 50 od Origena (nar. 184/185 – zom. 253/254) a Didyma Slepého (nar. 313 – zom. 398) možno nájsť paralelne k latinskému textu Ambrózovho diela *Apologia David* v štúdiu HADOT, *Une source de l'Apologia David*, 205-225. Grécke texty oboch autorov sa zachovali vo fragmentárnej podobe v katénach k Žaltáru. Pozri bližšie DEVREESSE, *Les anciens commentateurs grecs des psaumes*; HARL, *La chaîne palestinienne*, 30 nn.; MÜHLENBERG, *Psalmenkommentare*, xi nn. K fragmentom z Origena pozri zvlášť RICHARD, *Quelques manuscrits peu connus*, 87-106; CADIOU, *Commentaires inédits des psaumes*, 82-85.

²² Body, v ktorých sa Didymov prológ zhoduje s Ambrózom, sú zosumarizované v článku HADOT, *Une source de l'Apologia David*, 205-225.

²³ Porov. HADOT, *Une source de l'Apologia David*, 205.

²⁴ Porov. AMBROSIUS, *Apologia David* 8,41-42 (SC 239, 122-126).

²⁵ Porov. AMBROSIUS, *Apologia David* 8,41 (SC 239, 122).

chronologicky až po udalostiach zaznamenaných v Ž 51,2 a 53,2. Rozprávanie o svojom páde umiestnil Dávid ešte pred tieto udalosti, lebo mu nešlo ani tak o časovú zhodu, ale skôr o zhodu tajomstva a udalostí. Preto chcel, aby číslo odpustenia zodpovedalo tomuto rozprávaniu²⁶. Číslo 50 je totiž číslom odpustenia, tak ako to dokladajú svedectvá Písma²⁷. Na tomto príklade jasne badať, ako si otcovia prispôbovali biblický text, aby na jeho podklade vysvetľovali tajomstvá viery.

Čo ale viedlo Ambróza k tomu, aby predniesol a následne napísal komentár k tomuto žalmu? Svoj dôvod udáva hneď v úvode Apológie, kde čítame:

Ak sa dnes podujímame napísať obhajobu proroka Dávida, nerobíme tak preto, že by takéto dielo bolo potrebné pre muža, ktorý sa skvel takými veľkými zásluhami a žiaril takými krásnymi cnosťami; ale preto, že väčšina tých, ktorí si prečítali rozprávanie o jeho činoch a hrdinských skutkoch, vo svojej neschopnosti preniknúť do zmyslu Písem či do ich najskrytejších tajomstiev, žasne nad tým, že taký veľký prorok sa nevyhol poškvrne najprv cudzoložstva a následne vraždy²⁸.

Ambróz teda pozýva čitateľov Dávidovho príbehu, aby neodsudzovali toho, koho Boh sám ospravedlnil²⁹. V ďalších paragrafoch pokračuje v jeho obhajobe a hovorí, že Dávidova chyba bola iba chvíľkovou záležitosťou³⁰ a hoci bol počas svojho dlhého panovania vystavený mnohým pokušeniam, jednako podľahol iba raz, keď sa dopustil hriechu proti Uriášovi a jeho žene. Dávid si však uznal svoju chybu a zo svojho izolovaného hriechu sa okamžite kajaľ³¹. A navyše, po svojom páde okamžite vstal. Ambróz podľa vzoru Didyma rozlišuje medzi svätými a bežnými ľuďmi. Kým svätí sa okamžite postavlia

²⁶ Porov. DIDYMUS, *Commentaire sur les Psaumes*, § 533.

²⁷ Na tomto mieste udáva Ambróz niekoľko pasáží z Písma, na ktorých dokladá symbolickú hodnotu čísla 50. Pozri napr. Lk 7,41-42, tiež Lv 25,10-11; Dt 15,2 atď., cit. v AMBROSIUS, *Apologia David* 8,42 (SC 239, 124).

²⁸ AMBROSIUS, *Apologia David* 1,1, SC 239, 70-71: „Apologiam prophetae David praesenti adripuimus stilo scribere, non quo ille indigeat hoc munere, qui tantis meritis enituit uirtutibusque effloruit, sed quia plerique gestorum eius lecta serie non introsipientes uim scripturarum uel occulta mysteriorum mirantur quomodo tantus propheta adulterii primo, deinde homicidii contagia non declinauerit.“

²⁹ Porov. AMBROSIUS, *Apologia David* 1,3 (SC 239, 72).

³⁰ Porov. AMBROSIUS, *Apologia David* 1,4-2,6 (SC 239, 74-78).

³¹ Porov. AMBROSIUS, *Apologia David* 2,5 (SC 239, 74-76).

po tom, čo výnimočne zhrešili, bežní ľudia hromadia množstvo svojich vín o to viac, že odmietajú napomenutia kňazov³². Hriechy svätých dovoľuje teda samotná Prozreteľnosť, aby si nik nemyslel, že svätí sú bezhriešni ľudia³³. Hriechy svätých im odhaľujú, že ich zásluhy sú výlučne dielom Božej milosti. Keby totiž nemali hriech, mohli by sa nazdávať, že ich cnosti sú výsledkom ich vlastných síl a že k dobrému životu nepotrebujú Božiu pomoc³⁴.

Postava kráľa, resp. panovníka nepodliehala v Ambrózovej dobe nijakej inej svetskej moci, jedine Božiemu súdu. Ambróz ako štátnik a muž fundovaný v právnických otázkach považoval zrejme za dôležité napísať toto dielo aj preto, aby vysvetlil, že i takí veľkí muži ako kráľ Dávid majú právo na svoje výnimočné pády a zlyhania. Svojím bežným životom sú pre nás lekciami cnosti, svojím kajáním po chvíľkovom hriechu sa pre nás stávajú lekciami pokánia³⁵. Keď sa bližšie pozrieme na text Apológie, môžeme si všimnúť, že v § 3-10 slúži Dávidovo previnenie na našu nápravu (*correctio*)³⁶, kým v § 11-23 sa história cudzoložstva objavuje ako *figura* ohlasujúca tajomstvo spásy, t. j. konkrétne povolanie pohanov³⁷. Následne § 24-40 načrtávajú portrét mravnej dokonalosti Dávida. Ambróz tu cituje 1 Pt 4,8 a hovorí, že dobré skutky Dávida, o ktorých sa píše v Písme, a jeho príkladné cnosti „prikryli“ jedinou vinu, ktorej sa dopustil³⁸.

Táto téma Dávida kajúcnika sa často vyskytuje aj v ďalších Ambrózových dielach, hlavne v spisoch *De officiis* či v *De Iacob et vita beata*³⁹, kde autor opisuje a chváli jeho cnosti, predovšetkým odvahy, trpezlivosti, zhovievavosti či zmysel pre povinnosť⁴⁰. Dávid teda vystupuje v Apológii ako viacmenej ideálny vládca, ktorý mal právo na chvíľkové zlyhanie, ale v zásade mu tento hriech nemožno vyčítať. Po prečítaní celého diela môžeme konštatovať,

³² Porov. AMBROSIUS, *Apologia David* 2,6 (SC 239, 76-78).

³³ Porov. AMBROSIUS, *Apologia David* 2,7 (SC 239, 78-80).

³⁴ Porov. AMBROSIUS, *Apologia David* 2,8 (SC 239, 80-82).

³⁵ Porov. AMBROSIUS, *Apologia David* 2,7 (SC 239, 78-80).

³⁶ Porov. AMBROSIUS, *Apologia David* 3,10 (SC 239, 84).

³⁷ Porov. AMBROSIUS, *Apologia David* 3,14 (SC 239, 90).

³⁸ 1 Pt 4,8; cit. v AMBROSIUS, *Apologia David* 6,24; 9,50 (SC 239, 102-104, 140).

³⁹ AMBROSIUS, *De Iacob et vita beata* (CSEL 32,2, 3-70).

⁴⁰ AMBROSIUS, *De officiis* 1,24,114, 149: „David etiam fortis in bello, patiens in aduersis, in Hierusalem pacificus, in uictoria mansuetus, in peccato dolens, in senectute prouidus, rerum modos, uices temporum per singularum sonos seruauit aetatum ut mihi uideatur non minus uiuendi genere quam canendi suauitate praedulcis immortalis Deo sui fudisse meriti cantilenam.“

že táto obhajoba sa javí miestami až priveľmi kľčovitá a argumenty, ktoré Ambróz ponúka, pôsobia neraz len málo presvedčivo. Možno sa preto právom opýtať, či za týmto obrazom dokonalého vládcu, zhmotneným v biblickej postave kráľa Dávida, nestojí v pozadí úmysel Ambróza spojený s venovaním tohto diela cisárovi Theodosiovi Veľkému⁴¹, ktorý bol všeobecne považovaný za dobrého a spravodlivého vládcu. V r. 390 sa totiž Theodosius dopustil veľkého škandálu, keď dal v Solúne potrestať miestny ľud za vraždu jeho obľúbeného veliteľa. V hipodróme padlo za obeť asi sedemtisíc nevinných ľudí. Ambróz odmietol v tejto súvislosti vysluhovať cisárovi sviatosti, kým neurobí verejné pokánie⁴². Cisár vzdoroval asi osem mesiacov, ale napokon svoju vinu verejne uznal a ako kajúcnik dostal od biskupa Ambróza na Vianoce v r. 390 rozhrešenie. Týmto činom Theodosius uznal morálnu autoritu Cirkvi, ktorej podlieha každý jeden kresťan, teda aj najvyšší kresťanský predstaviteľ sekulárnej moci⁴³. Urobil tak práve podľa vzoru kráľa Dávida, ktorý tiež musel konať pokánie po hriechu spáchanom voči Uriášovi a jeho žene.

Keďže v prvotnej podobe vznikla *Apologia David* ako kázeň a jej redakčná úprava spadá ešte pred r. 389⁴⁴, nemohol mať autor túto udalosť na mysli, ale je pravdepodobné, že venovanie cisárovi Theodosiovi pochádza z čias krátko po jeho redakčnej úprave (teda z obdobia po solúnskom masakri), čím Ambróz dokázal vynikajúcim spôsobom prepojiť biblický príbeh kráľa Dávida s udalosťou týkajúcou sa cisára Theodosia. Na základe toho možno konštatovať, že hoci obhajoba kráľa Dávida sa chvíľami javí ako dosť chabá, má v tomto historickom kontexte svoje jasné miesto a logiku. Otcovia si totiž neraz prispôbovali biblický text situácii, v ktorej žili a ktorá ich momentálne trápila, a v tomto svetle sa celý Ambrózov počín javí omnoho zmysluplnejší a opodstatnenejší.

⁴¹ Theodosius I. (nar. 11. 1. 364 – zom. 17. 1. 395) bol v r. 379 až 394 cisárom na východe Rímskej ríše a od r. 394 posledným cisárom jednotnej Rímskej ríše, ktorá sa po jeho smrti v roku 395 rozdelila na dve časti, Východnú a Západnú. V r. 380 vydal edikt, ktorým povýšil kresťanstvo na jediné oficiálne uznávané náboženstvo v Rímskej ríši.

⁴² Porov. AMBROSIIUS, *Epistulae* 11,7 (CSEL 82.3, 214). K portréту cisára Theodosia pozri tiež AUGUSTINUS, *De civitate Dei* V,26 (CChr.SL 47, 161-163).

⁴³ Porov. WILLIAMS – FRIELL, *Theodosius*, 68-70.

⁴⁴ AMBROSIIUS, *Apologia David* (SC 239, 3-43).

Augustínov komentár k Ž 50

V úplne inom duchu ako *Apologia David* vyznieva Augustínov komentár *Enarratio in Psalmum 50*, ktorý hipponský biskup predniesol v podobe kázne na liturgickom zhromaždení v Kartágu pravdepodobne v r. 411⁴⁵. Augustín sa vo svojej homílii obracia na veriaci ľud Kartága s prosbou o modlitbu za tých, ktorí nie sú prítomní na zhromaždení a ktorých drží v zajatí zvrátená mánia. Pod touto mániou chápe záľubu obyvateľov hlavného mesta provincie v divadelných predstaveniach a v najrozličnejších pouličných zábavách, kvôli ktorým neraz vynechávali nedeľnú bohoslužbu alebo z nej utekali priamo do cirku⁴⁶.

Rozumiem tomu tak, vaša láska, že ste sa dnes zhromaždili vo väčšom počte než zvyčajne, aby sme sa modlili za tých, ktorých drží v zajatí zvrátená mánia. Nehovoríme pritom ani o pohanoch, ani o židoch, ale o kresťanoch: dokonca nie ani o našich katechumenoch, ale o mnohých pokrstených ľuďoch⁴⁷.

Vzápätí kazateľ dodáva: „Preto je vhodné, aby sa žalm, ktorý dnes spievame, zaoberal pokáním“⁴⁸. S cieľom lepšie objasniť veriacim, aký postoj majú zaujať voči hriešnikom v Cirkvi, používa Augustín na ilustráciu príbeh o hriechu kráľa Dávida. Uvedomuje si totiž, že ide o problematickú biblickú pasáž, ktorá môže v nejednom človeku vyvolať kontroverzné pocity. Ako mladý odmietol Augustín pri čítaní Biblie značnú časť Starého zákona, pretože sa v ňom,

⁴⁵ Viacerí autori sa zhodujú v tom, že tento výklad Ž 50 bol prednesený v Kartágu buď v lete r. 411 alebo v r. 413; porov. FIEDROWICZ, *Psalmus*, tabuľka 432-433. John E. Rotelle považuje za čas prednesu leto r. 411 (AUGUSTINUS, *Expositions of the Psalms 33-50*, 410.); porov. AUGUSTINUS, *Enarrationes in Psalmos* 50,11 (CChr.SL 38, 607-608). Keďže krátko predtým (jún r. 411) došlo v Kartágu k definitívnemu porazeniu donatizmu a je dosť možné, že práve na túto udalosť naráža Augustín v *Enarrationes in Psalmos* 50,11, nepovažujem názor Rotella za neopodstatnený.

⁴⁶ Pozri bližšie ANDOKOVÁ, *Rečnické umenie sv. Augustína*, 126.

⁴⁷ AUGUSTINUS, *Enarrationes in Psalmos* 50,1 (CChr.SL 38, 599): „Credendum est caritatem uestram non ob aliud hodierno die copiosius conuenisse, nisi ut oretis pro eis quos absentes facit alienus et peruersus affectus. Neque enim loquimur de paganis, neque de iudaeis, sed de Christianis; neque de his adhuc catechumenis, sed de multis etiam baptizatis.“ Termínom *caritas uestra* označuje Augustín všetkých veriacich, ktorí žijú v jednote s Katolíckou cirkvou.

⁴⁸ AUGUSTINUS, *Enarrationes in Psalmos* 50,1 (CChr.SL 38, 600): „Opportune ergo de paenitentia psalmus hodie cantatus est.“

najmä v historických knihách, opisovali mrzké skutky patriarchov⁴⁹. Táto nechť k podobným textom ho priviedla až do osídien sekty manichejcov, preto mu bolo jasné, že k téme pádu kráľa Dávida treba zaujať náležité stanovisko:

Hovoríme to s bolesťou a chvením, a jednako keďže Boh chcel, aby sa o tejto veci napísalo, nechce, aby sme ani my o nej mlčali. (...) Nehovorím to preto, aby som vás povzbudil k napodobňovaniu, ale aby som vás naučil obozretnosti. Dávid, ktorý bol zároveň kráľom aj prorokom, bol uchvátený krásou ženy, ktorá bola manželkou iného muža, a spáchal s ňou cudzoložstvo – ten Dávid, z ktorého semena sa mal podľa tela narodiť náš Pán. O tejto udalosti sa nedočítame v samotnom žalme, ale v jeho nadpise nájdeme o nej zmienku. V Knihe Kráľov⁵⁰ je príbeh vyrozprávaný úplne. Oba texty sú súčasťou kánonu, obidva majú kresťania prijať s vierou a bez pochýb⁵¹.

Pomocou tohto príbehu sa Augustín snaží svojim poslucháčom vysvetliť, že chyby veľkých ľudí nemajú v nich spôsobovať škodoradosť, skôr by ich pád mal v malých ľuďoch vzbudiť strach pred podobným zlyhaním: „Všetci tí, čo nepadli, nech počúvajú, aby sa uistili, že nepadnú; a všetci, čo padli, nech počúvajú, aby sa naučili, ako opäť vstať“⁵².

Samotný pád však nemá ľudí viesť k zúfalstvu, pretože hriech spojený so zúfalstvom je istá smrť. Veď Boh vo svojej добрote odpustí každému, kto si svoju vinu uzná a koná pokánie. Preto, ako hovorí Augustín, tento žalm nabáda k bdelosti tých, čo nepadli, a tých, čo padli, zas nenechá v zúfalstve⁵³. Vedomie vlastnej hriešnosti má človeka viesť k tomu, aby neodsudzoval druhých ľudí, lebo všetci sme zhrešili a jediným spravodlivým sudcom je Ježiš Kristus, ktorý

⁴⁹ Porov. napr. AUGUSTINUS, *Confessiones* III,5,9 (CChr.SL 27, 30-31).

⁵⁰ V spise *De doctrina christiana* podáva Augustín zoznam kánonických biblických kníh a knihy 1 a 2 Sam sa v ňom označujú ako 1 a 2 Kr. Porov. AUGUSTINUS, *De doctrina christiana* II,8,13 (CChr.SL 32, 39-40).

⁵¹ AUGUSTINUS, *Enarrationes in Psalmos* 50,2 (CChr.SL 38, 600): „Cum dolore quidem dicimus et tremore, sed tamen Deus noluit taceri quod uoluit scribi. (...); dicam non exhortans ad imitationem, sed instruens ad timorem. Huius mulieris uxoris alienae pulchritudine captus rex et propheta Daud, ex cuius semine secundum carnem Dominus uenturus erat, adulterauit eam. Hoc in isto psalmo non legitur, sed in titulo eius apparet; in libro autem regnorum plenius legitur. Utraque scriptura canonica est, utriusque sine ulla dubitatione a Christianis fides adhibenda est.“

⁵² AUGUSTINUS, *Enarrationes in Psalmos* 50,2 (CChr.SL 38, 600): „Audiant qui non ceciderunt, ne cadant, audiant qui ceciderunt, ut surgant.“

⁵³ Porov. AUGUSTINUS, *Enarrationes in Psalmos* 50,5 (CChr.SL 38, 602).

sám bol bez hriechu⁵⁴. Augustín v tejto súvislosti podčiarkuje dôležitosť Božej milosti, ktorá človeka ospravedľňuje a ktorá v ňom má vzbudiť pocit vd'ačnosti a nádeje. V § 18 čítame:

Odpustil si mi a som si istý, že to, čo si mi odpustil, mi nebude pripočítané. Preto som slobodný od akejkoľvek úzkosti, a posilnený touto milosťou nebudem nevďačný. (...) Sám som niekdajším hriešnikom, a ako bývalému hriešnikovi mi dovoľ učiť tvojim cestám hriešnikov⁵⁵.

Táto téma sa opakovane vyskytuje aj v ďalších Augustínových výkladoch žalmov, z ktorých viaceré boli prednesené v čase rozmáhajúceho sa pelagiánskeho sporu. Pre Augustína je dôležité, aby jeho veriaci pochopili, že každý človek je hriešny a že Božia milosť daná zdarma je tu pre všetkých, ktorí ju prijímú. Dôležitosť milosti pri ospravedlnení zdôrazňuje Augustín tiež napríklad vo výklade Ž 31, ktorý vznikol v podobnom čase⁵⁶ ako *Enarratio in Psalmum 50*. Hipponský biskup tu hovorí: „[Žalm] je tak nazvaný, aby sme pochopili, že sme oslobodení nie pre svoje zásluhy, ale skrze Božiu milosť, keď vyznáme svoje hriechy“⁵⁷. Poznanie vlastnej hriešnosti má teda človeka viesť k pokore a k trpezlivému znášaniu druhých. Augustín to zdôrazňuje v závere celej homílie, kde povzbudzuje svojich veriacich týmito slovami:

Kým musíme žiť v týchto ľudských podmienkach, nemáme šancu od nich utiecť. Preto musíme žiť tolerantne uprostred zlých ľudí, lebo keď my sami sme boli zlí, dobrí ľudia žili tolerantne medzi nami. Ak si pamätáme, čím sme boli, nebudeme si zúfať nad tými, ktorí sú dnes tým, čím sme my boli vtedy⁵⁸.

⁵⁴ Porov. AUGUSTINUS, *Enarrationes in Psalmos* 50,9 (CChr.SL 38, 605-606).

⁵⁵ AUGUSTINUS, *Enarrationes in Psalmos* 50,18 (CChr.SL 38, 612): „Quia ignouisti mihi, quia securus sum non mihi imputari quod donasti, ex hoc factus securus, atque ista gratia confirmatus, non ero ingratus. (...) Qui fuerim et ego iniquus, iam non iniquus (...) doceam iniquos vias tuas.“

⁵⁶ Viacerí autori sa zhodujú v tom, že *Enarrationes in Psalmos* 31,1,1 bolo prednesené v Kartágu pravdepodobne v r. 412-413. Porov. FIEDROWICZ, *Psalmus*, tabuľka 432-433.

⁵⁷ AUGUSTINUS, *Enarrationes in Psalmos* 31,1,1 (CChr.SL 38, 222): „... qua intellegitur non meritis operum, sed gratia Dei hominem liberari, confitentem peccata sua.“; porov. tiež AUGUSTINUS, *Enarrationes in Psalmos* 31,2,7 (CChr.SL 38, 230-231); AUGUSTINUS, *Enarrationes in Psalmos* 50,10,18 (CChr.SL 38, 606-607, 612-613).

⁵⁸ AUGUSTINUS, *Enarrationes in Psalmos* 50,24 (CChr.SL 38, 615-616): „Neque enim uiuentes in rebus humanis, migrare possumus a rebus humanis. Cum tolerantia uiuendum est nobis inter malos; quia cum mali essemus, cum tolerantia uixerunt boni inter

Ak téma tolerancie či trpezlivého znášania hriešnikov začína v Augustínovom diele vystupovať do popredia už v období protidonatistickej kontroverzie⁵⁹, v čase polemiky s pelagiánmi dostáva svoje najvýraznejšie črty. Sloveso *tolerare* i jeho substantívna forma *tolerantia*, spájajúce sa v jeho spisbe s osobou hriešnika (napr. *tolerare peccatores*)⁶⁰, nadobúdajú tak u Augustína oproti klasickému použitiu trochu odlišný, ba dalo by sa povedať, až nový význam.

Záver

Autori oboch patristických textov analyzovaných v tejto štúdií zhodne zdôrazňujú, že Boh odpúšťa Dávidovi, keď si pokorne uzná svoju vinu a vyzná ju nie pre jeho zásluhy, ale pre svoje veľké zľutovanie. Zároveň sa oba komentáre k Žalmu 50 zhodujú v tom, že aj svätí ľudia môžu výnimočne padnúť a že tento pád dokonca dovoľuje samotná Božia prozreteľnosť, aby ostatným ukázala, že bez Božej milosti, ktorá predchádza akúkoľvek ľudskú iniciatívu, nie je možné nehrešiť a vlastnými silami dosiahnuť svätosť. Potreba Božej milosti sa tak stáva kľúčovým argumentom oboch autorov a ich reflexie dávajú podnet na formovanie náuky Cirkvi o nevyhnutnosti Božej milosti pre ľudskú spásu. Zvlášť výrazne sa táto tematika odzrkadlila v Augustínovej kontroverzii s pelagiánmi, na počiatku ktorej vznikla pravdepodobne aj jeho exegetická homília venovaná Ž 50.

Na druhej strane, kým v prípade Ambrózovho diela ide skôr o prezentáciu postavy ideálneho vládcu vyvoleného samotným Bohom, ktorého autoritu nemôže oslabiť ani taký závažný hriech, akého sa dopustil kráľ Dávid, v prípade Augustínovho komentára ide predovšetkým o zdôraznenie potreby kajúcnosti a o akceptovanie vlastnej biedy, ktorá má človeka viesť k pokore a k postoju tolerancie a trpezlivosti voči ostatným hriešnikom v Cirkvi, lebo všetci zhrešili, vrátane veľkých ľudí, k akým nepochybne patril aj kráľ Dávid. Podobne ako on, majú aj ostatní ľudia šancu vstať a dosiahnuť od Boha odpustenie. Preto má príklad kráľa Dávida pomáhať kresťanom vytrvať na ceste

nos. Non obliuiscetes quid fuerimus, non desperabimus de his qui nunc sunt quod fuimus.“

⁵⁹ Porov. ANDOKOVÁ, *Tolera infirmitatem*, zvlášť 118.

⁶⁰ Porov. ANDOKOVÁ, *Rečnické umenie sv. Augustína*, 70-73.

cnosti a nezúfať si nad vlastnou hriechosťou, ba priam naopak, o to viac dúfať v Božie milosrdenstvo a odpustenie.

Na záver môžeme konštatovať, že pri hlbšom pohľade do tejto problematiky sa biblické komentáre otcov, na prvý pohľad značne vzdialené od pôvodného významu žalmového textu, stávajú pre dnešného čitateľa omnoho zrozumiteľnejšími. Nezriedka sú totiž výrazom originality myslenia konkrétneho patristického autora a stávajú sa pre nás tiež cenným zdrojom inšpirácie, ako aj prameňom poznania dobových cirkevných pomerov a teologických prúdov.

Zoznam použitej literatúry

- AMBROSIUS: *Apologia David altera* (CSEL 32.2), ed. Karl Schenkl, Wien: Tempsky, 1897, 359-408.
- AMBROSIUS: *Apologie de David* (SC 239), ed. Pierre Hadot, Paris: Éditions du Cerf, 1977.
- AMBROSIUS: *De Iacob et vita beata* (CSEL 32.2), ed. Karl Schenkl, Wien: Tempsky, 1897, 3-70.
- AMBROSIUS: *De officiis*. In: *Saint Ambroise, Les devoirs, Texte établi, traduit et annoté par Maurice Testard* (Collection des Universités de France), 2 vol., Paris: Budé, 1984, 1992.
- AMBROSIUS: *Epistulae et Acta. Tom III: Epistularum liber X* (CSEL 82.1), ed. O. Faller, Wien: Tempsky, 1968; (CSEL 82.2), ed. Michaela Zelzer, Wien: Tempsky, 1990; *Epistulae extra collectionem traditae* (CSEL 82.3), ed. Michaela Zelzer Wien: Pichler Tempsky, 1982.
- ANDOKOVÁ, Marcela: *Tolera infirmitatem, si desideras perfectionem. The notion of tolerantia in relation to Christian perfection in Augustine's Sermones ad populum*. In: Allen Brent – Taras Khomych – Oleksandra Vakula – Markus Vinzent (eds.): *Studia Patristica. Including Papers presented at the Conference "The Image of the Perfect Christian in Patristic Thought" at the Ukrainian Catholic University in Lviv, Ukraine, under Taras Khomych, Oleksandra Vakula and Oleh Kindiy in 2009* (Studia Patristica 51), Leuven: Peeters Publishers, 2011, 115-132.
- ANDOKOVÁ, Marcela: *Rečnické umenie sv. Augustína v kázňach k stupňovým žalmom*, Bratislava: IRIS, 2013.
- AUGUSTINUS: *De civitate Dei* (CChr.SL 47-48), ed. B. Dombart – A. Kalb, Turnhout: Brepols, 1955.
- AUGUSTINUS: *Enarrationes in Psalmos* (CChr.SL 38-40), eds. Eloi Dekkers – Jean Fraipont, Turnhout: Brepols, 1956.
- AUGUSTINUS: *Expositions of the Psalms 33-50* (Works of Saint Augustine III/16), ed. John E. Rotelle, Brooklyn, NY: New City Press, 2000.
- AUGUSTINUS: *Confessiones* (CChr.SL 27), ed. L. Verheijen, Turnhout: Brepols, 1981.
- AUGUSTINUS: *De doctrina christiana* (CChr.SL 32), ed. Joseph Martin, Turnhout: Brepols, 1962.
- CADIOU, René: *Commentaires inédits des psaumes. Études sur les textes d'Origène contenus dans le manuscrit Vindobonensis 8*, Paris: Les Belles Lettres, 1936.

- CASSIODORUS: *Expositio Psalmorum* (CChr.SL 97-98), ed. Marc Adriaen, Turnhout: Brepols, 1958.
- CICERO, Marcus Tullius: *Scripta quae manserunt omnia*. Vol. 2: De inventione, ed. Edward Stroebel, Leipzig: B. G. Teubner, 1915.
- DEVREESE, Robert: *Les anciens commentateurs grecs des psaumes* (Studi e Testi 264), Citta Vaticana: Biblioteca apostolica vaticana, 1970.
- EUSEBIUS: *Commentaria in Psalmos* (PG 23), ed. Jacques-Paul Migne, Paris: Migne, 1857, 438-442.
- FIEDROWICZ, Michael: *Psalmus vox Totius Christi. Studien zu Augustins „Enarrationes in Psalmos“*, Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1997.
- HADOT, Pierre: Une source de l'Apologia David d'Ambroise. Les commentaires de Didyme et d'Origene sur le Psaume 50 (Revue des sciences philosophiques et théologiques 60), [s.l.]: [s.n.], 1976, 205-225.
- HARL, Marguerite: *La chaîne palestinienne sur le Psaume 118 (Origène, Eusèbe, Didyme, Apollinaire, Athanase, Théodoret)*. Tome I.: Introduction, texte grec critique et traduction par Marguerite Harl (SC 189), Paris: Éditions du Cerf, 1972.
- HIERONYMUS: *Commentarioli in Psalmos* (CChr.SL 72), ed. Germain Morin, Turnhout: Brepols, 1959, 177-245.
- KAFRÍKOVÁ, Lenka: *Milost podle Theodora z Mopsuestie*, Praha: Oikoymenh, 2012.
- LAUSBERG, Heinrich: *Handbuch der Literarischen Rhetorik. Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*, Munich: Max Hueber, 1960.
- MÜHLENBERG, Ekkehard: *Psalmenkommentare aus der Katenenüberlieferung*. Bd. I, (Patristische Texte und Studien 15) Berlin: De Gruyter, 1975.
- RICHARD, Marcel: Quelques manuscrits peu connus des chaînes exégétiques et des commentaires grecs sur le Psautier (Bulletin de l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes 3), 1954, 87-106.
- SV. AUGUSTÍN: *O kresťanskej náuke, O milosti a slobodnej vôli*. Preložili, úvodné štúdie napísali, poznámky a registre spracovali Marcela Andoková a Robert Horka. (Bibliotheca Antiqua Christiana), Prešov: Petra, 2004.
- THEODORE OF MOPSUESTIA: *Commentary on Psalms 1-81*. Preklad, úvod a poznámky Robert C. Hill, Atlanta: Society of Biblical Literature, 2006.
- WILLIAMS, Stephen – FRIELL, Gerard: *Theodosius. The Empire at Bay*, Routledge: Batsford, 1994.

Zhrnutie

Patristické komentáre a kázne otcov venované žalmom predstavujú zväčša viacvrstevnú reč. V tomto príspevku ma zaujímalo v prvom rade to, ako otcovia vykladali Žalm 51(50) a následne, ako ho adaptovali pre potreby svojej komunity, neraz na pozadí rôznych ideových a náboženských kontroverzií, ktoré im pomáhali lepšie pochopiť význam biblického textu. V tejto súvislosti som sa sústredila predovšetkým na otázky hriechnosti a pokánia na pozadí rozprávania o kráľovi Dávidovi, preberané v Ambrózovom diele *Apologia David* a v Augustínovej homílii *Enarratio in Psalmum 50*. Obaja autori zhodne podčiarkujú fakt, že Boh odpúšťa Dávidovi po tom, čo si pokorne uzná svoju vinu a vyzná

ju, nie pre Dávidove zásluhy, ale pre svoje veľké milosrdenstvo. Táto téma sa pre otcov stáva živnou pôdou najmä v polemike s pelagiánmi, ktorí popierali dôležitosť Božej milosti predchádzajúcej akúkoľvek ľudskú iniciatívu. Zatiaľ čo v Ambrózovom prípade slúži príbeh v prvom rade ako prezentácia ideálneho vládcu, ktorého autoritu nemôže oslabiť ani taký závažný zločin, akého sa dopustil Dávid, na druhej strane Augustínova homília zdôrazňuje najmä potrebu pokánia a prijatia stavu vlastnej hriechnosti, čo následne vedie k pokore a k postoju tolerancie voči ostatným hriešnikom v cirkevnom spoločenstve.

Kľúčové slová: Kráľ Dávid, Žalm 51(50), patristické komentáre k Žalmu 51(50), Ambrózova *Apologia David*, Augustínova homília *Enarratio in Psalmum 50*

Summary

Patristic commentaries and sermons of the Fathers dedicated to the Psalms represent largely a multilayer speech. In this paper I was firstly interested in how the Fathers interpreted the Psalm 51(50) and, consequently, how they adapted it to the needs of their communities often against the background of various controversies which many a time help them to deepen their understanding of the biblical text. Here I focused mostly on the question of sinfulness and penitence against the background of the king David's story which is reflected in the work *Apologia David* by Ambrose of Milan and in *Enarratio in Psalmum 50* by Augustine of Hippo. These authors congruously emphasize the fact that God forgives David after he humbly admits his sins and confesses them not for David's merits but for his own mercy. This theme becomes for the Fathers a breeding-ground mainly in the controversy with the Pelagians who denied the importance of God's grace preceding whatever human initiative. While in Ambrose's case David's story serves first of all as a presentation of an ideal ruler whose authority cannot be weakened even after having committed such a big crime, Augustine's homily emphasizes mostly the need of penitence and acceptance of one's state of sinfulness which should lead them to humility and the attitude of tolerance towards other sinners within the Church community.

Keywords: King David, Psalm 51(50), patristic commentaries on the Psalm 51(50), Ambrose's *Apologia David*; Augustine's homily *Enarratio in Psalmum 50*

Marcela Andoková
Katedra klasickej a semitskej filológie
Filozofická fakulta UK
Gondova 2
814 99 Bratislava
marcela@mail.cz

Contents

Treaties

Adriana ALEXYOVA

The Development of the Concept of Deity in the Pre-Exilic Israel 91-125

Massimo Pazzini OFM

Which Language Did Jesus Speak? 126-140

Marcela Andoková

The Figure of David the Penitent in Selected Patristic Commentaries on Psalm 51 141-154

Róbert Horka

Meaning and Interpretation of Psalm titles in Augustine's Commentary on Psalms *Enarrationes in Psalmos*..... 155-177

Helena Panczová

Greek Transitive Verbs Used Intransitively and Linguistic Interpretation of Some Passive Aorists in the Gospel According to Mark (evsci,sqh 15:38; sunh,cqhsan 2:2; hvge,rqh 16:6; metemorfw,qh 9:2)..... 178-197

Abstracts and Reviews 198-212

Communications and References 213-219

Obsah

Štúdie

- Adriana ALEXYOVÁ**
Vývoj koncepcie božstva v Izraeli v predexilovom období 91-125
- Massimo PAZZINI OFM**
Ktorým jazykom hovoril Ježiš? 126-140
- Marcela ANDOKOVÁ**
Postava Dávida kajúcnika vo vybraných patristických
komentároch k Ž 51(50) 141-154
- Róber HORKA**
Význam a interpretácia žalmových nadpisov v Augustínovom
Komentári k žalmom Enarrationes in Psalmos 155-177
- Helena PANCZOVA**
Grécke tranzitívne slovesá používané intranzitívne
a lingvistický výklad niektorých pasívnych aoristov
v Evanjeliu podľa Marka (ἐσχίσθη 15,38; συνήχθησαν 2,2;
ἠγέρθη 16,6; μετεμορφώθη 9,2) 178-197

Poznámky

- Abstrakty a recenzie** 198-212
- Oznamy** 213-219